

Petra Kavrečič Božeglav*

»Trst bi nam pomagal živeti saj je naše najbližje mesto. Mi bi njemu pomagali, prinašali mu hrano in krepili življenje«.^{**}

Vsakdanje življenje ob jugoslovansko-italijanski meji po drugi svetovni vojni: primer severne Istre (s poudarkom na problemu prehajanja meje in pretoka ljudi ter dobrin)^{***}

IZVLEČEK

Članek preučuje odnose (posebej ekonomske in socialne), ki so se vzpostavili po koncu druge svetovne vojne v regiji, ki so jo ločile državne meje. Določitev meje na območju, kjer je živel prebivalstvo, ki se je etnično in jezikovno različno identificiralo, je bila izredno kompleksna. Spremenjene politične okoliščine oziroma režimi so otežili razmere. Ni se torej zastavljalo le vprašanje preživetja na vsakodnevni ravni, ampak tudi vprašanje prilagajanja novemu političnemu ozračju.

Prispevek, ki primarno obravnava vsakdanje preživetvene strategije in izkušnje na obmejnem območju, pokaže en pogled oziroma pristop k preučevanju tematike. Njegovo osrednje vprašanje je, kako je mejna črta, ki je fizično in ideološko delila prostor, vplivala na lokalno prebivalstvo ob jugoslovansko-italijanski meji v Istri. Raziskava se posveča

* Dr., izr. prof., Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, SI-6000, Koper, petra.kavrecic@fhs.upr.si; ORCID: 0000-0002-2587-579X

** SI PAK KP 996//2.2, Šolska kronika OŠ v Črnotičah, š. l. 1954/55, O važnih dogodkih v vasi, 24. 6. 1955, 59.

*** Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-2574 *Ustvarjanje, vzdrževanje, ponovna uporaba: mejne komisije kot ključ za razumevanje sodobnih meja*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Prispevek je bil deloma objavljen v angleškem jeziku v *Studia universitatis hereditatis* (Petra Kavrečič Božeglav, »Everyday life in the borderland area between Yugoslavia and Italy after WWII, the case of Northern Istria«, *Studia universitatis hereditatis* 11/2 (2023): 91–110).

prebivalstvu severne Istre in deloma Krasa ter Vipavske doline. Za širše in boljše razumevanje odnosov in interakcij med prebivalci obmejnega območja bi bilo treba podobne raziskave opraviti tudi med prebivalci na italijanski strani kasnejše meje.

Ključne besede: vsakdanje življenje ob meji, severna Istra, druga polovica 20. stoletja, jugoslovansko-italijanska meja

ABSTRACT

“SINCE IT IS OUR CLOSEST CITY, TRIESTE WOULD BENEFIT ALL OUR LIVES. WE COULD CONTRIBUTE BY SUPPLYING IT WITH FOOD AND STRENGTHENING IT”.
EVERYDAY LIFE ALONG THE YUGOSLAV-ITALIAN BORDER AFTER WORLD WAR II: THE CASE OF NORTHERN ISTRIA
(WITH AN EMPHASIS ON THE ISSUE OF CROSSING THE BORDER AND THE MOVEMENT OF PEOPLE AND GOODS)

This paper examines the relations (especially economic and social) that were established after the end of the Second World War in a region divided by national borders. Defining the border in an area inhabited by a population that identified itself ethnically and linguistically differently, was extremely complex. Changing political circumstances or regimes have ulteriorly complicated the situation. The question was therefore not only the one of survival on a everyday level, but also of adapting to the new political circumstances.

The paper, which primarily dealt with everyday survival strategies and experiences in the border area, showed one perspective or approach to studying the topic. The central question was how the borderline, which physically and ideologically divided the space, affected the local population along the Yugoslav-Italian border in Istria. The research focused on the population on the eastern side of the former border. In order to gain a broader and better understanding of the relations and interactions between the inhabitants of the border area, similar research should be carried out with the population on the western side of the then »new« border.

Keywords: everydaylife on the border, northern Istria, second half of the 20th century, Yugoslav-Italian border

Uvod

Pogajanja o tem, kam postaviti demarkacijsko črto, in dosega dogovora o meji med vsemi vpletenimi stranmi predstavljajo zapleten proces, ki se je odvijal v različnih zgodovinskih obdobjih in okoliščinah. Postavitev ali postavljanje demarkacijske linije in novih meja močno zaznamuje vse vidike življenja. Poleg političnih razmerij med vpletenimi državami ali deželami vpliva na življenjske razmere ljudi, ki se znajdejo v novih mejnih okvirih, državah. Ko so vzpostavljene nove meje, zlasti na območjih, ki so bila dolga leta predmet sporov in spopadov, se življenje drastično spremeni. Nove meje ustvarjajo tudi nova razmerja moči in prilagoditve za življenje in sobivanje.

Proces postavitve ali ustvarjanja meje, posebno na spornih območjih, kjer si za priključitev teritorijev prizadevata različna ali celo nasprotujoča si politična režima, je dolgotrajen in zahteven, nanj pa vplivajo različni dejavniki in dinamike. Da lahko razumemo proces *ustvarjanja meje – borderinga*¹ in pogajanja med stranema, moramo upoštevati različne razmere in vzroke, ki so k temu prispevali tako na »makro« kot »mikro« ravni. Če se osredotočimo na vprašanje določitve meje med Jugoslavijo in Italijo na območju severnega Jadrana po koncu druge svetovne vojne, lahko ugotovimo, da je bilo razreševanje tega kompleksno in je potekalo v več fazah. V pogajanja so bili vpleteni in vključeni številni mednarodni akterji, bila so odraz političnih dogovorov na »makro« ravni, posledice tega in odziv prebivalstva, ki je bilo s tem dejanjem tako ali drugače zaznamovano, pa lahko obravnavamo na »mikro« ravni.

V ospredju zanimanja prispevka je vsakdanje življenje ljudi. Osredotočam se na poglede »od spodaj«, na vsakodnevne izkušnje in preživetvene strategije, ki so jih prebivalci ob meji oblikovali za to, da bi se lažje spopadli z novonastalo (politično) realnostjo. Pozornost se posveča obdobju po koncu druge svetovne vojne na območju današnje slovensko-italijanske meje v severni Istri. Osrednje vprašanje je, kako je mejna črta (bodisi začasna demarkacijska črta bodisi kasnejša meja), ki je prostor delila tako fizično kot ideološko, vplivala na tamkajšnje prebivalce. Poudarek je na preučevanju prilagajanja novi življenjski resničnosti v coni pod jugoslovansko vojaško upravo in v kasnejši socialistični Jugoslaviji, ki sta ne samo spremenili politične razmere, ampak tudi pretrgali obstoječe vezi (družinske, poslovne) na teritoriju, ki je že od začetka 19. stoletja pripadal eni državi (Avstrijsko cesarstvo/Avstro-Ogrska, Kraljevina Italija).

Metodologija

Prispevek temelji na študiju in analizi zgodovinskih virov (arhivskih, literature), ki obravnavajo povojno obdobje v severni Istri in Jugoslaviji nasploh. Osrednji metodološki pristop pa predstavljajo intervjuji z ljudmi, ki so živeli (živijo) na obmejnem prostoru.

1 V tem primeru je uporabljen izraz *bordering*, saj v slovenščini ni primernega izraza.

V okviru raziskave je bilo opravljenih šestnajst polstrukturiranih intervjujev. Primarno so intervjuji potekali z osebami, ki so se rodile v obdobju med svetovnima vojnama, med drugo vojno in tudi kasneje. Tako je bilo v raziskavo vključenih več generacij, ki so po eni strani bile priča povojnim razmejitvenim procesom, večino sogovornic in sogovornikov pa so predstavljale generacije, ki so v otroških in mladostniških letih (ter po pripovedih svojih staršev) doživljale povojno realnost in novo mejo. Intervju s pripadnicami in pripadniki različnih generacij je tisti metodološki pristop, ki omogoča širše razumevanje povojnega obmejnega življenja in pokaže na različne perspektive, oziroma, kot je zapisala Polona Sitar, nam omogoča vpogled »skozi generacijsko perspektivo, ki po eni strani osvetljuje morebitne generacijske diskontinuitete, po drugi pa tudi skupna razumevanja«. ² Zanimale so me predvsem osebne zgodbe in doživljanja obmejnega vsakdana, občutki ob prehajanju meje in izkušnje ter vtisi, ki so jih izkusili ob obisku Italije (zlasti Trsta) ter ob vrnitvi domov. Kaj jim je obisk mesta pomenil, kaj so jim pomenile dobrine, ki so jih tam lahko kupili, kako jim je to olajšalo vsakdanje življenje in preživetje ter kako so se spominjali obmejnih kontrol in nadzora.

»Ustvarjanje« nove meje med Jugoslavijo in Italijo

»Ustvarjanje, vzdrževanje, ponovna uporaba« ³ meja so dolgotrajni procesi, ki zaznamujejo politične, ekonomske, kulturne in socialne razmere ter razmerja v družbi in državi. Za razumevanje vseh omenjenih fenomenov je treba poznati ozadja in vzgibe, ki so nanje vplivali.

Območje, ki je bilo predmet razmejevanja in ga obravnavam v prispevku, je etnično raznoliko, zato jasne ločnice na podlagi »nacionalne« pripadnosti ni bilo mogoče postaviti. Poleg tega je na prihodnji jugoslovansko-italijanski meji potekal tudi ideološki boj med dvema politično-druženima sistemoma. Pri tem je treba upoštevati, da potek postavitve meje predstavlja en del dogajanja. Končna določitev meje pa je veliko kompleksnejši proces. Kot je opozoril Peter Sahlins, je nujno razumeti tudi, kako so potekala pogajanja o »identiteti« obmejnega območja. Njegova študija je po mnenju Marte Verginella »osnova za razumevanje obmejne realnosti«, saj »pojasni načine izpogajanja identitet ob meji in sposobnosti ljudi ob meji, da spremenijo status quo državne pregrade, upoštevajoč svoje potrebe in interese«. ⁴ Posledično odločitev o »pripadnosti« eni ali drugi strani ni odvisna zgolj od političnih centrov moči, temveč tudi same skupnosti, ki živi ob meji in zase išče najboljše načine za preživetje. ⁵

2 Polona Sitar, »Agrikultura modernizacija in življenjski svet podjetnih polkmetov: integrirana kmečka ekonomija v socialistični Sloveniji«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 61, št. 2 (2021): 146.

3 Citat je prvi del naslova projekta *Ustvarjanje, vzdrževanje, ponovna uporaba: mejne komisije kot ključ za razumevanje sodobnih meja*.

4 Peter Sahlins je v svoji knjigi *Boundaries* (1989) primarno analiziral francosko-španske odnose v Pirenejih, vendar lahko ta primer apliciramo tudi na druga konfliktna območja. Sahlinsovo delo je povzeto po: Marta Verginella, *Ženske in meje med preteklostjo in koronavirusom* (Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022), 32.

5 Ibidem.

V prispevku je obravnavan primer zgornjega ali severnega Jadrana, posebej severne Istre. S tem, ko je na tem območju, ki je bilo stoletja del ene državne entitete, prišlo do razdelitve oziroma razmejitve, je meja prekinila obstoječe kontinuirane stike tako na ekonomskem, socialnem kot kulturnem področju. Nova meja je pustila drastične posledice na njeni vzhodni in zahodni strani. Prišlo je do prekinitve dolgoletnih vezi med urbanim središčem (Trstom) in ruralno periferijo (Istra).⁶

Zmagovita nova povojna socialistična Jugoslavija je jasno izrazila zahteve po korekciji nepravilne rapalske meje (iz leta 1920). Jugoslavija je bila v vojni članica zavezniških sil in je kot ena izmed zmagovalk pričakovala revizijo meje ter torej ustvarjanje nove.⁷ Pri določanju meje med Jugoslavijo in Italijo je v ospredje prišel politični diskurz oziroma vprašanje vpliva po vojni nastalih blokov – vzhodnega (komunističnega) in zahodnega (kapitalističnega). Demarkacijska črta, tako imenovana Morganova linija (imenovana po britanskem generalu in pogajalcu), je bila vzpostavljena na območju Julijske krajine. S postavitvijo demarkacijske črte so anglo-ameriške sile opustile načrte o zasedbi celotne Julijske krajine in privolile v njeno razdelitev na dve coni. Vztrajali pa sta, da Trst ostane v njuni coni. Kompromisna rešitev, ki je bila rezultat pogajanj, je bila tudi formalizirana. General Jovanović, britanski veleposlanik R. C. Skrine Stevenson in veleposlanik Združenih držav Richard C. Patterson so t. i. Beograjski sporazum podpisali 9. junija 1945. Julijska krajina je bila razdeljena na dve zasedbeni coni, cono A pod zavezniško vojaško upravo in cono B pod jugoslovansko vojaško upravo.⁸ Drugi dogovor med vpletenima stranema je bil podpisan v Devinu (Duino) 20. junija 1945. Dogovor o delitvi interesnih con oziroma območja Julijske krajine⁹ je bil podpisan po dolgotrajnih in težkih pogajanjih med vpletenimi silami (nekdanjimi zavezniki).¹⁰ Pri tem sta obe strani mejo dojemali zgolj kot začasno. Mejno vprašanje se je delno rešilo s pariško mirovno pogodbo leta 1947 (podpisana je bila 10. februarja, v veljavo je stopila 15. septembra). Pogodba je določala mejo med Jugoslavijo in Italijo v severnem delu območja, obenem pa v 21. členu ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja (v nadaljevanju STO), ki je bilo ravno

6 O odnosu in odnosih med mestom in podeželjem gl. tudi Marta Verginella, »O zgodovinenju dihotomije mesta in podeželja«, *Acta Histriae* 25, št. 3 (2017): 457–72.

7 Nevenka Troha, »Ustvarjanje meje z Italijo in vloga popisov prebivalstva«, v: Marko Zajc (ur.), *Ustvarjanje slovensko-hrvaške meje* (Ljubljana: Založba INZ, 2018), 165–87. Za več informacij o slovensko(jugoslovansko)-italijanski meji in odnosih: Milica Kacin-Wohinz in Jože Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000* (Ljubljana: Nova revija, 2000). Branko Marušič, »Zahodno slovensko ozemlje: Iskanje ozemeljske istovetnosti«, v: Peter Štih in Bojan Balkovec (ur.), *Regionalni vidiki slovenske zgodovine* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004), 55–64. Jože Pirjevec, »Trst je naš!«: boj Slovencev za morje (1848–1954) (Ljubljana: Nova revija, 2008). Jože Pirjevec, Gorazd Bajc in Borut Klabjan (ur.), *Vojna in mir na Primorskem: od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954* (Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005). Jože Pirjevec, Borut Klabjan, Gorazd Bajc in Darko Darovec (ur.), *Osimska meja: jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitve leta 1975* (Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2006).

8 *Mednarodni ugovori Federativne narodne republike Jugoslavije, sveska br. 2 za 1945. godinu, Sporazum o Julijskoj krajini između Jugoslavije s jedne strane i Velike Britanije i Sjedinjenih američkih država s druge strane 1945.*

9 Cona A Julijske krajine je vključevala območje med demarkacijsko črto in nekdanjo italijansko-avstrijsko mejo s Trstom ter območje Pulja. – Ibid., 19.

10 Dušan Nečak, »Od železne zavese do zelene meje: regija Alpe-Jadran 1945–1991«, *Zgodovinski časopis* 52, št. 2 (1998): 207, 208. Leander Cunja, *Škofje na Morganovi liniji: 25. oktober 1954–25. oktober 2004* (Škofije, Koper: Krajevna skupnost, Lipa, 2004), 27, 28.

tako razdeljeno na coni A in B. Določila je tudi mejo med Italijo in STO ter Jugoslavijo in STO, v 5. členu pa predvidela, da mora točen potek meje na »licu mesta« določiti mejna komisija (*Boundary Commission*), ki naj jo sestavljajo člani vlad obeh vpletenih strani, ki naj bi svoje delo zaključili najkasneje v šestih mesecih. Pomembno je bilo, da so člani mejne komisije postavili mejo v skladu z lokalnimi geografskimi in ekonomskimi razmerami.¹¹ Vendar se je izkazalo, da je bila resničnost drugačna. Kot sta povedala sogovornika, so člani komisije: »Se veni una mattina e mola i picchetti ... [Nekega jutra prišli in nastavili količke]«, ne da bi se pogovorili ali posvetovali z lokalnim prebivalstvom.¹²

Ko so 5. oktobra 1954 vlade Združenega kraljestva, ZDA, Jugoslavije in Italije podpisale Spomenico o soglasju, bolj znano kot Londonski memorandum,¹³ sta vojaški vladi predali svoj mandat vladi Italije oziroma Jugoslavije. Po podpisu memoranduma sta morali obe vladi »imenovati komisijo za določitev meje, ki bo natančneje določila mejo v skladu z zemljevidom iz Priloge I«. ¹⁴ Končni »dogovor« je bil sicer uveljavljen z Osimskimi sporazumi leta 1975.¹⁵

Mednarodni politični sporazumi so seveda vplivali na vsakdanje življenje ljudi. Soočanje z novimi mejami in že njihovo določanje na terenu sta pogosto močno zaznamovali tamkajšnje prebivalstvo: »Po letu 1954 se je nekoliko spremenilo in takrat se je začel spor med posamezniki ... ko so se postavljali mejniki, so nekateri bili zelo slabe volje, upravičeno ... ker se je zgodilo, da tisto malo zemlje, ki jo je imel, je ostalo na dveh straneh ... v coni B in v Jugoslaviji ... in to seveda ni bilo prijetno, ker so mogli imet prepustnice, da je lahko obdelal svojo njivo [sogovornica tu najverjetneje misli na mejo med Jugoslavijo in cono B STO, op. PKB] ... torej na drugi strani ... res se je začelo spreminjati količke po svoji želji ... prišlo do velikih težav, ker so obsojali drug druga in so očitali, kdo je kriv, tudi pretepali so se, tudi policija je pršla mirit ... dokler niso uredili meje in po zakonu postavili državne meje ... torej s temi količki je bla hiša čisto na bloku ... tukaj je bil blok, ku je bla hiša lepa in dvorišče ... na vse škriplje so se trudili, da bi dvorišče in hišo razdelili pol pol ... to je blo vse hinavščina inu slabi sosedi ... in ta bogi revež se je tolko muču, da je hodu ponoči zamenjat količke, da mu ostane hiša cela z dvoriščem, a najlepše njive pa so itak ostale pod Jugoslavijo na strani drugi, torej u Gabrovci ... inu to je mogu jmet ta človek dovolilnico, vsaki krat, če je teu it obdelat svojo zemljo ... in to so bli ti spori, ki so ostali leta in leta, še potem ko je blo vse urejeno mejo ... tisto sovraštvo je ostalo do smrti.«¹⁶

11 To naj bi pomenilo, da nobena vas ali kraj, ki je imel več kot 500 prebivalcev, ali pomembne prometne (železniške ali cestne) povezave, vodovodi niso izven že določene mejne črte oziroma predmet sprememb. V: United Nations Treaty Series, Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, Volume 49, 1950, I, No. 747, TREATY OF PEACE WITH ITALY. SIGNED AT PARIS, ON 10 FEBRUARY 1947, 126–31.

12 Sogovornika 12 in 13.

13 Memorandum of understanding 1956, 100.

14 Memorandum of understanding 1956. Nevenka Troha, *Komu Trst: Slovenci in Italijani med dvema državama* (Ljubljana: Modrijan, 1999). Nevenka Troha, »Yugoslav-Italian border and the issue of slovenian access to the sea,« v: Jurij Perovšek in Bojan Godeša (ur.), *Between the House of Habsburg and Tito. A Look at the Slovenian Past 1861–1980* (Ljubljana: Založba INZ, 2016), 203–14.

15 Več o osimskih pogajanjih Viljenka Škorjanec, »Priprave na osimska pogajanja,« *Annales* 16, št. 1 (2006): 43–56. Viljenka Škorjanec, *Osimska pogajanja* (Koper: Založba Annales, 2007).

16 Sogovornika 14.

»Pred in po« meji

Bastian Sendhardt v svojem članku »Border types and bordering processes« poudari, da so se študije o meji dolgo let osredotočale na državne meje kot »statične ontološke entitete s pretežno fizičnimi značilnostmi, vendar se je v zadnjih dveh desetletjih preučevanje meja močno spremenilo. V nedavni zgodovini preučevanja meja je prišlo do premika od obravnave meja kot zgolj geografskih razmejitev k perspektivi, ki poudarja spreminjanje pomena meja, različne vrste meja z različnimi funkcijami in družbeno konstrukcijo meja.«¹⁷ Temu sledi tudi pričujoči prispevek, katerega primarni interes je raziskati, kako so se ljudje, živeči ob novi meji, ki je drastično posegla v ustaljene življenjske prakse in grobo prekinila dolgoletne povezave, prilagajali novi realnosti. Za drugo polovico prejšnjega stoletja, zlasti za prva desetletja po vojni, je bila značilna nenadna odsotnost »druge strani«, diskontinuiteta. Kot je pojasnila ena od sogovornic: »Je pravila naša mama, je bilo ful sprememb, ki prej, prej je bil fašizem, prej je bila Avstro-Ogrska, je bila ena država, Italija je bila ena država in kar naenkrat je prišla meja.«¹⁸

»Večina Istre, z nami vred, smo ostali pod Jugoslavijo [od septembra 1947, op. PKB] ... torej, nam je bla ta sprememba, da smo prišli z dežja pod kap. Oni niso bli dosti več ... cona A je bla visoko, cona B so bli še nekako, so hodili lahko s prepustnicami vsaki dan čez, mi drugi [izven con, priključeni Jugoslaviji, op. PKB] pa ankrat na mesec, in še to so nas pregledli do kosti ... če smo hoteli kupiti en kilogram riža, pa en kilogram pašte ali dve banani za otroka, potem še pralni prašek ali milo, za to je bilo potrebno, da imamo lire. In da te lire dobimo, smo mogli v Trst ... to kar je bilo dovoljeno, torej pol kilograma mesa, 6 jajčk, liter mleka, četr kilo masla, dve škatlici cigaret, in vprašali so nas: 'Kaj si še skril?'«¹⁹

Razmere, ki jih je navedla sogovornica, kažejo na doživljanje nove resničnosti. Povojno pomanjkanje in kriza sta še stopnjevala težke razmere na razdeljenem območju: »pralni prašek ... tega nej blo niti za en robček oprat ... sej ga nisi jemu niti robčka ... a jenu milo, ki ga nisi vidu, če ga nisi prnesu s Trsta ...«²⁰

Nedvomno pa so bile ekonomske, socialne in družinske vezi pretrgane: »Takrat je bila ena država, takrat ni bilo nobenih ovir, problemov, ljudje so hodili v Istro po robo in ženske so hodile v Trst prodajat robo ... je živelo eno z drugim ... moži so hodili delat ... in pol, ko ti to odrežejo enkrat ... zmanjka vse.«²¹

Prehode in trgovino so oteževale številne birokratske ovire. V posameznih državah in conah so veljale drugačne denarne valute. Za menjavo denarja je bilo treba na vojno upravo (v času con) nasloviti prošnjo.²² Tako ni bilo nenavadno, da so za nakup

17 Bastian Sendhardt, »Border types and bordering processes«, v: Arnaud Lechevalier in Jan Wielgohs (ur.), *Borders and Border Regions in Europe: Changes, Challenges and Chances* (Transcript Verlag, 2013), 25, 26.

18 Sogovornica 7.

19 Sogovornica 14.

20 Sogovornica 14.

21 Sogovornik 8.

22 V coni B Julijske krajine in v coni B STO (do leta 1949) so bile v obtoku jugolire, ki jih je izdajala Gospodarska banka za Reko, Istro in Slovensko primorje. Nato so bili uvedeni jugoslovanski dinarji. V coni A Julijske krajine pa so

šolske opreme, ki se je v con B ni dalo dobiti, morali v cono A. Mizar iz Pirana pa je opremo, kot so tečaji za vrata, ključavnice, vijaki, lak itd., moral nakupiti v Trstu, saj v con B ustreznega materiala za dokončanje del ni bilo mogoče dobiti oziroma kupiti.²³

»Seveda je tu je bila Italija in tle noben ni poznal meje. Po tem, ko je prišla meja, je bila katastrofa, da se je narod privadil. Tudi oni režim, saj tudi prej je bil fašizem. Potem so naredili črto in je prišel drugi sistem in potem je bilo. Samo te so bili itak navajeni, tudi v šole so hodili takrat vsi v italijanske ... ker včeraj tega ni bilo ... kot da bi dal to mizo na pol. To jih je grozno motilo.«²⁴

Urbana območja so bila odvisna od delovne sile iz zaledja in kmetijskih proizvodov, podeželje pa od trgovine in delovnih mest.²⁵ Nova realnost je povzročila »odsotnost« na obeh straneh meje, izgubo dohodka in morebiten padec življenjskega standarda. Dolgoletne vezi med mestnim središčem (Trst) in podeželskim obrobjem (Istra)²⁶ so bile prekinjene: »Pred vojno jim je bil [vaščanom Črnotič, op. PKB] Trst glavno oporišče v vsakdanjem življenju, iz katerega so zajemali svoj vsakdanji kruh. Pridne Črnotičanke so rano ob zori, poleg svojih vrtičkov, natovorjenih z mlekom ali sadjem, korakale v Trst, da so prinesle otrokom domov kruha ... In kar je sedaj še hujše, je takozvana demarkacijska črta, ki loči Istrane od mesta Trsta.«²⁷

Prebivalci območja so si prizadevali, da bi ohranili stike in gospodarske vezi s Trstom. Marta Verginella pojasnjuje, da je večina prebivalstva na podeželju ne glede na politično, ideološko ali nacionalno pripadnost še naprej prečkala mejo in delala v Trstu. Leta 1947 je na primer vsak dan tja odšlo približno 2000 delavcev in ljudi, ki so v Trstu prodajali svoje izdelke. Jugoslovanske komunistične oblasti v con B so skušale ovirati prehode čez demarkacijsko črto, saj je odhajanje na delo na kapitalistično »drugo« stran bilo ideološko sporna dejavnost. Uvedle so več neposrednih ali posrednih sankcij, da bi preprečile ta tranzit.²⁸ Ob zavedanju, da sta bila mesto Koper in njegovo zaledje po koncu druge svetovne vojne še vedno gospodarsko manj razvita in neindustrializirana,²⁹ saj se je večina prebivalcev »preživljala z ribolovom, pomorstvom, solinarstvom, kmetijstvom, trgovino na drobno in obrtjo«, je razumljivo, da so iskali druge vire dohodkov. Pomembna delovna dejavnost je vključevala vsakodnevne

.....
 uvedli metrolire, ki jih je izdajala Banca d'Italia ter AMG lira. Več v: Nada Čibej, *Denarni zavodi cone B in cone B STO in njihov vpliv na gospodarstvo na Primorskem in v Sloveniji 1945–1956: magistrsko delo* (Univerza v Ljubljani, 2004).

23 SI PAK 783/29.3, Dopisi 54/59, 31. 3. 1949, Prošnja za zamenjavo denarja, priporočilo Vojni upravi.

24 Sogovornik 6.

25 Francesca Rolandi, »Il confine italo-jugoslavo (1955–1965)«, v: Gianluca Coci, Mariagrazia Margarito in Massimo Maurizio (ur.), *Confini in movimento. Studi di letteratura, culture e lingue moderne, Scaffale del nuovo millennio* 163, (Roma: Bonanno editore, 2014), 18, 19. Gl. tudi: Verginella, *Ženske in meje*. Aleksej Kalc, *Tržaška prebivalstvo v 18. stoletju: priseljevanje kot gibal demografske rasti in družbenih sprememb* (Koper; Trst: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Narodna in študijska knjižnica, 2008). Aleksander Panjek in Žarko Lazarević (ur.), *Preživetje in podjetnost: integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes* (Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018).

26 Gl. tudi Vida Rožac Darovec, »Tihotapstvo Istrank v 20. stoletju v kontekstu njihovih življenjskih zgodb«, *Annales* 16, št. 1 (2006).

27 SI PAK KP 996//2.2, Šolska kronika OŠ v Črnotičah 1945/46–1961/62, Vaška kronika, 1, nedatirano.

28 Verginella, *Ženske in meje*, 30.

29 Salvator Žitko, Raul Šiško, Jože Hočvar in Damjan Vremec (ur.), *Koper* (Koper: Skupščina občine, Izvršni svet, 1992).

migracije v Trst, vendar sta vojna in povojna razmejitve razmere seveda poslabšali.³⁰ To novo realnost so poudarili tudi sogovorniki: »Vem, ko je moja mama pravla in nona ... so se pogovarjali ... dokler je bila cona A in B. Niso šli čez mejo, samo si mogu met dovoljenje. Nisi mogu v Trst, nisi mogu iti v cono A in cono B. Jaz vem, ki je moja mama bila v zaporu, ko so jo dobili, ko so švercale une ženske, jajca in cigarete ... Ženske so z vasi nosile robo čez in so tudi švercale v tistih letih v Trst. Ki prej se je z robo s kmetij vedno hodilo v Trst. Sej niso bile kmetije ... so ble take manjše. So nosile od sadja, zgodnjega, radiča, zelenjave, jajc, kar je blo, vse so nosili v Trst ... Zaledje Trsta je bilo Istra ... In ko so meje zaprli, so švercali ... Enkrat baje so jo dobili [mamo, op. PKB] ... in še par punc ... in so nesle tam jca, kašne cigarete, kaj jaz vem, kaj so nosile, in so jih dobili na meji, graničarji ... in so jih zaprli dva dni ali tri, kaj jaz vem. Tega je bilo polno. Ko se je meja sprostila, je bilo drugo, potem so začeli sporazumi ... potem so ble s prepustnicami ... Seveda, vsi so se prilagodili, vsi kle smo švercali. Za oblast je bilo šverc, za ljudi je bilo preživetje. So eni tudi švercali tudi drugačne stvari, ma 90 ali 99 % je hodilo zato, ker je lažje preživelo, ker je bilo tam več stvari. Tle ni bilo. V Jugi. Ni bilo v 80. letih, kaj šele v konec 50. letih, drugo polovico, ko se je to odprlo ...«³¹

»Tudi naše mame so hodile, naša mama je šla zvečer. Nosile jajca, trapo, vino, in takrat je bla tudi meja, je bila ograja in one so se mogle splaziti spodaj pod ograjo, da so drugo jutro prodajale robo ... Ja, ponoči, ker so nesle malo več ... So si tudi kaj kupile, žajfo, ker tle ni blo, niti riža, niti pašte, nič ni bilo tle, samo to, kar si imel doma, krompir, rdeča pesa.«³²

Navedeni primeri kažejo na vzdrževanje ekonomskih odnosov, čeprav v drugačni, manj legalni obliki. Med intervjuji so sogovorniki poudarjali, da je bilo območje cone B STO večinoma ruralno, brez razvite industrije. Zaradi tega jih je prekinitev povezave s Trstom močno prizadela, saj »Trst je bil glavni vir dohodkov tle ...«³³ Prebivalci ob meji so se težkim razmeram prilagodili na različne načine: »V glavnem, tle so se ljudje nekako znajdlji, so hodili v Trst al prodajati robo ali ... eni tudi švercat, da se razumemo, ker tle je bil šverc, Istra je bila, ne bom rekel 70, 60, 50 % prebivalstva je živelo, ne bom rekel šverc, so nosili tam maslo, meso, pijačo, vino, šnopc. Ker to ni bilo dovoljeno. Je bilo ob mejah, ne vem, kilo mesa, vsak je se znajdu po svoje. Mi kot otroci to ... tle pri nas ni bilo nič, da se razumemo, 40 ali 50 let nazaj, vse, kar je bilo, če je kdo kaj zidal, smo hodili vse v Italijo. Vsak se je znajdel po svoje, s knjižicami al ...«³⁴

Ker jugoslovanske oblasti trgovine niso mogle zares ustaviti, proti njej niso sprejele resnih omejevalnih ukrepov. Za oblast je bilo nelagodno, vendar so se tudi zavedali, da bi kakršnekoli stroge omejitve izzvale nezadovoljstvo zlasti med najrevnejšim prebivalstvom v coni B in bi lahko izzvale politični prelom v coni, ki so jo želele priključiti k Jugoslaviji. Lokalno prebivalstvo je zelo motilo tudi dejstvo, da so bili lokalni

30 Ana Kralj in Tanja Renner, »Living on the border: Three generations' biographies,« *Societies Without Borders* 13. št. 1 (2019).

31 Sogovornik 2.

32 Sogovornica 7.

33 Sogovornik 2.

34 Sogovornik 6.

sekretarji komunistične partije tisti, ki so odobraval dovoljenja za potovanje v cono A.³⁵ Kljub temu odnosov, ki jih je zmotila realnost nove meje, ni bilo mogoče ustaviti in po vzpostavitvi meje leta 1954 sta Jugoslavija in Italija začeli uvajati posebne čezmejne sporazume.

»Po [drugem, op. PKB] Videmskem sporazumu³⁶ se je začel v oktobru lani mali obmejni promet med Italijo in Jugoslavijo. To so naši ljudje pozdravili z veseljem. Sedaj se lahko večkrat vidijo s sorodniki in znanci, ki jih je veliko onstran meje. Tudi gospodarsko si bodo lahko nekoliko pomagali, saj bodo kmetje lahko prenesli v mesecu vrednosti za 3500 din tja in nazaj.«³⁷ Videmski sporazum je veljal za enega prvih in pomembnejših dogovorov o maloobmejnem prometu v procesu obnavljanja nekdanjih tesnih povezav: »Ko smo šli prvi s prepustnico, sem prvič vidla sestro od mame.«³⁸ Uvedba prepustnice in maloobmejnega prometa je bila ključna za lokalno prebivalstvo. Pogostejše prehajanje meje je bilo pomembno za ekonomsko preživetje, pa tudi za ohranjanje stikov s sorodniki, prijatelji in/ali strankami na drugi strani.³⁹ Prebivalci obeh držav so skušali ohranjati stike s tistimi na drugi strani in si medsebojno pomagati.

»Čezmejna trgovina je cvetela«⁴⁰

»Ljudje so se tu vedno bavili pretežno s kmetijstvom. Glavna panoga je bila živinoreja. Žene so nosile mleko, mlečne izdelke in jajca prodajat v Trst, in to pretežno le na glavi.«⁴¹ Zapis iz šolske kronike vasi Kastelec opisuje gospodarske razmere pred prvo in drugo svetovno vojno. Poudari, kar so poudarili že drugi pisni viri in sogovorniki, da je zaledje (oziroma Istra) imelo pretežno kmetijski značaj, ki je integriral svojo primarno dejavnost z dohodki iz prodaje izdelkov v Trst. Pri tem so, kot omenja že Marta Verginella, osrednjo vlogo imele ženske. Podobne razmere so opisane v Kroniki osnovne šole v Podpeči: »Tukaj se ljudje preživljajo večinoma s poljedelstvom; največji poljski pridelki so vino ... Za časa Italije in nemške okupacije so se ljudje preživljali

35 Verginella, *Ženske in meje*, 31, 32.

36 Prvi Videmski sporazum med Jugoslavijo in Italijo je bil sicer podpisan leta 1949. Olajšal je prehod osebam, ki so imele zemljo na drugi strani meje. Seveda ni vključeval območja, ki je bilo del STO. Drugi Videmski sporazum pa je bil podpisan leta 1955. Določal je, da se prebivalci ob meji lahko prosto gibajo »v eni in drugi državi znotraj deset-kilometerskega pasu v zračni črti. Videmski sporazum je bil prvi korak k odpiranju meja«. –Jože Pirjevec, »Uvodnik, Slovensko-italijanski odnosi 1954–2006«, *Zgodovina v šoli* 15, št. 1–2 (2006): 4. Dušan Nečak, »Trst, mesto nakupov«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 40, št. 1 (2000): 301–10. Marina Hrabar, *Kontrabant – nekoč junaštvo, danes le spomin: kontrabant čez italijansko-jugoslovansko mejo v 20. stoletju: magistrsko delo* (Univerza na Primorskem, 2016). *Memorandum of Understanding*. Zdenko Čepič, »Čez mejo: prehajanje jugoslovanske državne meje 1945–1970«, v: Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec in Božo Repe (ur.), *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja* (Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2018). Gl. tudi Rolandi Francesca, »Il confine italo-jugoslavo.«

37 SI PAK KP 996//2.2, Šolska kronika OŠ v Črnotičah, šolsko leto 1955/56, 24. 6. 1956, Obmejni promet.

38 Sogovornica 16.

39 Kralj in Renner, »*Living on the border*«.

40 Sogovornik 15.

41 SI PAK KP 996//2.3, Šolska kronika OŠ v Kastelcu 1943–1950/51, Kronika do 30. 6. 1951, 1, 2.

večinoma s prekupčevanjem. Hodili so vsakodnevno v Trst z mlekom, maslom, jajci in drugimi pridelki.«⁴²

Razmere so se spremenile po koncu druge svetovne vojne, ko sta demarkacijska črta in meja obstoječe odnose prekinili: »Ob koncu vojne je bila postavljena demarkacijska črta med Socerbom in Prebenegom. Kljub temu so žene nosile svoje pridelke v Trst, do leta 1947, ko je bila vas priključena Jugoslaviji. Meja teče tik ob vasi in pušča precej katastrskega zemljišča v STO-ju. Položaj vasi ni danes najboljši. Odtrgana od naravnega središča je usahnila.«⁴³

Ko so se politične razmere spremenile, je Trst postal priljubljena destinacija za poceni nakupe tudi za prebivalce Jugoslavije.⁴⁴ Za prebivalce obmejnega območja pa je bil Trst središče, kjer so blago kupovali predvsem v trgovinah: »je bil en svet Trst, so se mi cedile sline ... jih nisem videla nikjer [dobrine, op. PKB] ...«⁴⁵ Da bi kupili to blago, so v mesto prihajali s svojimi izdelki za prodajo, predvsem s kmetijskimi proizvodi, kot so meso, pršut, vino, žganje, cigarete itd.⁴⁶ Večinoma so torej kupovali predvsem nujne potrebščine: kavo, testenine, riž, milo, pralni prašek, copate, oblačila, najlonke in podobno.⁴⁷

V intervjujih je bilo pogosto omenjeno blago, ki ga v Jugoslaviji ni bilo mogoče dobiti. Včasih so bili omenjeni tudi izdelki, ki niso bili nujni za preživetje, ampak so preprosto izboljšali življenjski slog ljudi, kot na primer miza za namizni tenis, ure,⁴⁸ božične lučke,⁴⁹ denarnice,⁵⁰ sladkarije⁵¹ in celo banane.⁵² Kasneje, v sedemdesetih in osemdesetih letih, so pogosto kupovali tehnično opremo in gradbeni material. Glede na omejitve prenosa dobrin v Jugoslavijo pa je bilo to težavnejše in je mnogokrat zahtevalo inovativnost ter tudi srečo. »Edino jaz, enkrat ko sem šel kupit frezo, to k imam zdaj, sem skril ... 3 ali 4 milijone lir ... je bila ta freza in sem dal v prvo pomoč, spodaj. Imel sem fičota ... in sem vzel mater s sabo ... ki je imela status kmeta ... in pridemo gor na mejo in je bil en carinik in 'Dober dan, dober dan. Kam greste?' 'V Milje, je bil četrtek, 'na plac' ... 'Kaj imaste za prijaviti?' 'Nič, tle mammo neki dnarja ... 'Kaj maste v prvi pomoči?' Moja mati je bila takoj rdeča tako ... 'Pokaži mi ...' In grem ven iz tega fičota in potem so eni pršli trije od zadaj, po moje so bli kakšni kolegi ... 'Ajdi, bejži naprej' ... če ne bi pobral.«⁵³ Zaradi omejitev je za nakup večjega materiala bilo potrebnih več prepustnic: »Smo vozili vse čez ... s temi avti, fičoti, stoenkami. Smo

42 SI PAK KP 996//2.5, Šolska kronika OŠ v Podpeči 1949/50–1964/65, Gospodarske in socialne prilike v vasi, šolsko leto 1952/53, 32, 33.

43 SI PAK KP 996//2.3, Šolska kronika OŠ v Kastelcu 1943–1950/51, Kronika do 30. 6. 1951, 1, 2.

44 Nečak, »Trst, mesto nakupov.«

45 Sogovornik 9 in sogovornica 16.

46 Nečak, »Trst, mesto nakupov,« 302. Rolandi, »Il confine italo-jugoslavo,« 22–25.

47 Sogovorniki: 4, 5, 6, 10, 11, 14.

48 Sogovornik 15.

49 Sogovornik 6.

50 Sogovornica 10.

51 Sogovornik 6.

52 Silvio Pecchiari Pečarič, *Fuori dai confini: memorie di un bambino sulla linea Morgan* (Trieste: Battello stampatore, 2020).

53 Sogovornik 6.

si posodli tisto propustnico ... 5, 6 ljudi je šlo. Dalo se je, je bila muka ... ma si dobila vse tam čez ... Železo na streho od avta ... Uni avto je komaj spelal, ma malo po malo pa se je dalo, na enega propustnico, pa dva, pa tri.«⁵⁴

Obstajala je tudi soodvisnost, in kot je omenil eden od sogovornikov, so se razmere v šestdesetih in sedemdesetih letih spremenile. Med pogovori so intervjuvanci pogosto poudarjali izmenjave: »Pol ko se je to odprlo, so živeli dosti boljše kot v notranjosti ... glej, v vsakem primeru dosti boljše. Pol, ko se je to še bolj odprlo, ko so začeli Trieste [prihajati, op. PKB] ... ker Trst nima zaledja. Trst ima Istro in Kras. Ko so začeli hodit sem, predvsem po oštarijah, kupavat ne, ker niso imeli kaj. Se kopat, bencin, oštarije, in na plaže ... igralnice, to pa sploh.«⁵⁵

»Prihajali so [Italijani, op. PKB] po meso, bencin, mlečne izdelke ... bili so zelo cenjeni ... bilo je obojestransko koristno ... v Lokvi [vas na slovenskem Krasu, op. PKB] so bile tri, štiri mesnice, vse je dobro delovalo ... ne samo na papirju.«⁵⁶

»Cosa dichiara?«

»Kaj si torej nesu tam ... ki so te pregledali ... še spodaj, je bla ena carinarka ... še spodaj je gledala ... moški so bli drugače, una je bla žleht ... in to so nas spraševali, 'kaj si še skril' ... če niso dobili nič ko samo, kar je blo po zakoni, so bli zelo razočarani ... ker če so dobili, so takoj dobili eno črtico na rokav, ko češ so pravi cariniki.«⁵⁷

Zaradi omejitev je bilo v Italijo dovoljeno pripeljati le omejene količine izdelkov, na primer »pol kilograma mesa, pol litra žganja, cigarete ... nekaj oblačil, copat, kave«.⁵⁸ Da je bilo potovanje v Italijo vredno »truda«, so ljudje na različne načine prikrivali ne samo količino dobrin, ki so jih vozili v Italijo, ampak tudi tisto, kar so prinašali nazaj. Običajno so nesli in prinesli več, kot je bilo dovoljeno: »vsaki dan je šla po trikrat ali štirikrat čez ... ma so skrivale ... maslo, vse živo, cigarete ... je bila gor ena iz Sveti Anton, Milka se je klicala ... še pole ko sem vozu avtobus, ona je imela zmeraj trenč tako zapet ... in je pršla na Lazret dol poleti ... tako trenč ... je smrdi po unem ... seveda, je mela meso in vsega vruga ... celo kravo je zvozila ... in nardili pakete. Kakšno je bilo meso, ne vem, v enem tednu je znosila celo kravo ali pa tele.«⁵⁹

Potovanje v Trst je potekalo na različne načine. Pred množično uporabo osebnih avtomobilov so se večinoma posluževali javnih prevoznih sredstev. Prečkanje meje je bilo ključni del poti, ki so ga zaznamovale specifične dinamike: »Z avtobusom do Škofij [mejni prehod, op. PKB] in potem čez ... peš ... prva kontrola ... naši so gledali samo dokumente ... za dol ... Italijani pa so gledali: 'Cosa dichiara?' Si pokazal tam na pult in si pokazal, kaj imaš ... kakšenkrat so ble komplikacije, če si imel kaj več ...

⁵⁴ Sogovornika 7 in 8.

⁵⁵ Sogovornik 2.

⁵⁶ Sogovornica 16.

⁵⁷ Sogovornica 14.

⁵⁸ Sogovornik 15.

⁵⁹ Sogovornik 6.

vsakič smo imeli kontrolo ... nazaj Italijani nič, kar 'avanti, avanti' ... pol so pa naši cariniki, jugoslovanski: 'Šta imaš?' ... niso znali slovensko ... lahko je kompliciral ... ja, te je blo strah [ob prehodu meje, op. PKB], ker so pregledovali ... pol kasneje kasneje, je bla pa gospa Karla, je bla z Gabrovce, ko smo šli k njej, nas je spuščala.«⁶⁰

»Meni je blo čez mejo grozno, ker so bile te carinarke, ki smo se jih bali vsi ... to smo se jih bale, hujše so bile od carinikov, čez mejo iti je bilo res lej, stresno, zelo stresno ... mi smo šli peš ... čez carino, mimo karabinjerjev ... najhujše so ble one ... in so jemale, jemale so, če si imel preveč ... eni so kavo nosili čez, prav jemale so ven iz torb, če je kdo imel preveč ... zato se je to skrivalo notri v oblačila.«⁶¹

Večina sogovornikov je navedla podobne izdelke, ki so jih nosili prodajat v Trst, bodisi na »plac« bodisi k posameznikom na dom. Največkrat se spominjajo poti s starši, najpogosteje z mamo. O prečkanju meje, predvsem natančnih pregledih, pripovedujejo najpogosteje. Izkušnje so bile različne, vendar je bil pogostoma prisoten neprijeten občutek, strah pred strogimi pregledi: »Ma ja, vse sorte je bilo ... tuki so bili večina Srbi ... malo Slovencev je blo carinarjev ... so te gledali, kot do švercaš, niso gledali normalno ... nekaj si moral prineset čez ... ki tukaj niso dobil in si mogel hoditi čez.«⁶²

»U madona, so kontrolirali, js se spomnim ... pustimo to, kar je bilo zdaj, ker so gledli te žene ... o to so ble te *babice*, carinarke in so žensko vso pretipale ... ja, *babice* se jim je reklo ... in po tem, ko sem jaz hodila že iz knjižico svojo, so ti gledli, če maš denar ... nisi smela tolko ... če si skrila, so ti vzeli ... samo so ti pobrali ... in se tudi spomnim, ko smo mi, ko sem bila že poročena, smo kupili mašino za botilirat vino, deset tisoč lir je bila, nič, in na meji je bil Srb, kdo drugi ... in on me pelje gor, ondi, so meli to pisarno. Je rekel: 'Vi tu lahko delate biznis, *komerčo*' ... ma sem rekla: 'S kom, to je za naš arhiv' ... ne, ne ne ... dobro, da je prišel en drugi ... me je pustil. Če ne bi mogla plačat carino ... za en kos železa, prosim te ... je blo pa odvisno, kdo je bil na meji ... ko sem se jaz obhajala, je bilo še trdo.«⁶³

Sogovornica iz Branika (Vipavska dolina) je v otroštvu skupaj z mamo v Trst potovala tedensko. Doma so imeli vinograde in so po trgatvi prodajali vino, žganje, tudi meso, sadje in maslo. Pot z vlakom je bila precej dolga: »enkrat na teden je bilo obvezno ... se je šlo v Trst, ker smo imeli vinograd doma ... sej veš, če si teu še kaj dobit zraven, je bilo treba vino nesti čez, se je neslo predat ... in je hodila [mama, op. PKB] zjutraj, ob 5. uri je šel vlak iz Branika in potem je v Krepljah ... zavil na Opčine ... in so bili gor že carinarji in so gledali ... in po tem, ko se je prišlo na Opčine, je bilo treba iti dol in so bile mize ... še zdaj se spomnim in si mogu vse, kar si imu, dat gor, da so oni pregledli ... italijanski ... naši so pregledali gor na vlaku ... in je mama vem, ki je mela zmerom ... je naredila en trak, je imela en *tošlček* z blaga ... notri magari je mela kšno meso in kšn šnopec ... maslo tudi, ki se ga ni dobilo tam dol ... pole enkrat sem šla z njo, več botov sem šla z njo, in tam so pregledli vse ... in kadar so prišle ženske na

60 Sogovornica 1.

61 Sogovornica 3.

62 Sogovornik 4.

63 Sogovornica 11.

vrsto na carini, je prišla ženska ... in če je bla kakšna huda, je vse otipala ... ker takrat so bile ženske največ v krilih, ni bilo hlač in pod krilo si lahko skril kaj notri ... in ona te je vse pretipala, se spomnim še mamo, in če nisi povedal ... če so te dobile, so vzeli ... nisi dobu več nazaj.«⁶⁴

Čeprav so bile kontrole na meji precej neprijetna izkušnja, sta obe strani, tako Jugoslavija kot Italija, do določene mere dovolili tihotapljenje blaga. Jugoslovanske oblasti so se zavedale, da ljudje prevažajo večje količine od dovoljenih, vendar so »zamižali na eno oko in na ta način vzdrževali socialno ravnovesje«. Čeprav so Italijani »navidežno sicer preganjali tihotapstvo«, so ga do določene stopnje dopuščali, »saj je bil nenazadnje tudi Trst s postavitvijo nove meje odrezan od svojega naravnega zaledja in pridelkov, ki so običajno polnili tržaške stojnice«.⁶⁵

To so potrdili tudi moji sogovorniki: »Ne vem, koliko je blo dovoljeno ... 3 pakete ploščic, se ne spomnim ... včasih si peljal 5, pa te je vrnil nazaj ... kokr je bil carinik ... strogi ... so bli pa ljudje, ki je rekel, 'ajde bejži bejži' ... «⁶⁶

Nekateri sogovorniki so med pogovori o nadzoru na meji poudarili nacionalno pripadnost carinikov, kjer so negativni predznak vselej imeli cariniki iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, predvsem Srbije. Slovenski cariniki, ki so jih tudi poznali, so jim pogosteje dovolili razne manjše prekrške: »Meni je en carinik razlagal ... je reku ... 'Ma poglej, pravi, 'nas majo za slabe' ... je reku ... 'ma jaz vem, da ko ti prpelje železo, ker zida bajto, ne ... ima na prikolici tisto železo ... in ga vprašaš, koliko železa je? ... In potem ti zlaže in ti reče točno toliko, kot je dovoljeno, jaz pa vem, ker vidim, da je enkrat toliko, in mu rečem, ma kaj ni kakšno kilo več? Ne, ne začne ... Dvakrat ga vprašam, da bo ja rekel, ma ja, kšn kilo več ... Ajde, pejdi, pejdi ... ker bo itak bo šel ponovno za tisto prpelat, jaz to vem ... ko te ima za norca, te naredi idiota. Potem mu pa striš it nazaj, pravi ... 'in vozi'.«⁶⁷

Sklep

V prispevku sem skušala pokazati, kako večplastni in raznoliki so lahko učinki nove meje na določeno ozemlje, v tem primeru zlasti na ozemlje severne Istre. Namen je bil raziskati, kako je nenadna odsotnost stikov na ozemlju, ki jo je povzročila vzpostavitev nove državne meje, vplivala na prebivalce. Obravnava se je osredotočila na prebivalstvo, ki je živelo na vzhodni strani kasneje vzpostavljene jugoslovansko-italijanske meje.

Glavni metodološki pristop je temeljil na ustnih intervjujih z ljudmi, ki so živeli (ali še vedno živijo) na obmejnem območju. Zanimale so me predvsem njihove življenjske izkušnje. Poudarek je bil na intimnih doživetjih posameznikov, interakcijah z »drugo

64 Sogovornica 5.

65 Rožac Darovec, »Tihotapstvo Istrank,« 65.

66 Sogovornik 8.

67 Sogovornik 9.

stranjo« in odnosih, ki so se vzpostavili (vzpostavljali). Otroci in odrasli so povojno stvarnost seveda videli drugače. Večinoma se je pokazala perspektiva »druge« generacije, saj so se moji sogovorniki spominjali izkušenj in zgodb svojih staršev ali sorodnikov oziroma so pripovedovali o njih. Pokazale pa so se tudi razlike v dojemanju življenja ob meji. Lahko je šlo za strategije preživetja, ki so včasih pomenile tudi določeno stopnjo tveganja (in kršenja zakonov), lahko pa tudi za pogled otroka, ki je obisk mesta »čez mejo« doživljal kot posebno izkušnjo, predvsem ob pogledu ali nakupu specifičnih materialnih dobrin. Vseskozi se je kazala oziroma utemeljevala potreba po preživetju, po boljšem življenju in ekonomskem standardu, ki ga je, čeprav ob pogosto neprijetnih izkušnjah ob prehodu meje (mejne kontrole), omogočal obisk Trsta.

Med pogovori se je pokazal tudi občutek drugačnosti v odnosu do prebivalcev, ki niso živeli neposredno ob meji, saj je vzpostavitev maloobmejnega prometa omogočala boljšo prehodnost meje. To odpira nova raziskovalna vprašanja in teme, ki pa jih prispevek sicer ni obravnaval. V ospredju zanimanja je bilo vprašanje, kako sta se komunikacija in izmenjava dobrin s Trstom in okolico lahko nadaljevali, ko je meja povzročila močno ozemeljsko razdelitev, in kako je to stanje dojemalo lokalno prebivalstvo. Kakšne so bile vsakodnevne izkušnje in strategije preživetja, ki so jih sprejeli prebivalci ob meji, da bi se spoprijeli z novonastalimi političnimi razmerami.

Prispevek je skušal predstaviti, da fizične in politične meje ne prekinajo popolnoma gospodarske in družbene interakcije na nekem ozemlju. Spremenjene oziroma nove meje so najbolj prizadele prebivalstvo v neposredni bližini, predvsem tiste, ki so bili ekonomsko odvisni od pogostih migracij v Trst, ki je bil na drugi strani demarkacijske linije in kasneje države. V preučevanem primeru se je tako kot v podobnih drugih pokazalo, da ljudje kljub omejitvam in strogi delitvi najdejo načine za sporazumevanje, sodelovanje in preživetje.

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI PAK – Pokrajinski arhiv Koper:
 - SI PAK 783, Šolska kronika Učiteljsiše Portorož-Koper.
 - SI PAK 996, Šolska kronika OŠ v Črnotičah.

Literatura

- *Annex 1 To Memorandum of Understanding between the Governemnts of Italy, the United Kingddom, the United States of America and Yugoslavia regarding the Free Territory of Trieste. Initialled at London on the 5th of October 1954.*
- Cunja, Leander. *Škofije na Morganovi liniji: 25. oktober 1954–25. oktober 2004*. Škofije; Koper: Krajevna skupnost; Lipa, 2004.

- Čepič, Zdenko. »Čez mejo: prehajanje jugoslovanske državne meje 1945–1970.« V: Ajlec, Kornelija, Bojan Balkovec in Božo Repe (ur.). *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*, 661–77. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2018.
- Čibej, Nada. *Denarni zavodi cone B in cone B STO in njihov vpliv na gospodarstvo na Primorskem in v Sloveniji 1945–1956: magistrsko delo*. Univerza v Ljubljani, 2004.
- Drašček, Nuška. *Slovenska zahodna meja po drugi svetovni vojni: diplomsko delo*. Univerza v Ljubljani, 2005.
- Hrabar, Marina. *Kontrabant - nekoč junaštvo, danes le spomin: kontrabant čez italijansko-jugoslovansko mejo v 20. stoletju: magistrsko delo*. Univerza na Primorskem, 2016.
- Kacin-Wohinz, Milica in Jože Pirjevec. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Nova revija, 2000.
- Kalc, Aleksej. *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju: priseljevanje kot gibalno demografske rasti in družbenih sprememb*. Koper; Trst: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Narodna in študijska knjižnica, 2008.
- Kralj, Ana in Tanja Renner. »Living on the border: three generations' biographies.« *Societies Without Borders* 13, št. 1 (2019): 1–18.
- Marušič, Branko. »Zahodno slovensko ozemlje: Iskanje ozemeljske istovetnosti.« V: Štih, Peter in Bojan Balkovec (ur.). *Regionalni vidiki slovenske zgodovine*, 55–64. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.
- Mednarodni Ugovori Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Sveska Br. 2 Za 1945 Godinu Sporazum o Julijskoj Krajini Između Jugoslavije s Jedne Strane i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država s Druge Strane 1945, 1945.
- Nečak, Dušan. »Trst, mesto nakupov.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 40, št. 1 (2000): 301–10.
- Nečak, Dušan. »Od železne zaveske do zelene meje: regija Alpe-Jadran 1945–1991.« *Zgodovinski časopis* 52, št. 2 (1998): 201–14.
- Panjek, Aleksander in Žarko Lazarević (ur.). *Preživetje in podjetnost: integrirana kmečka ekonomija na slovenskem od srednjega veka do danes*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018.
- Pecchiari Pečarič, Silvio. *Fuori dai confini: memorie di un bambino sulla Linea Morgan*. Trieste: Battello stampatore, 2020.
- Pirjevec, Jože, Borut Klabjan, Gorazd Bajc in Darko Darovec (ur.). *Osimska meja: jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitve leta 1975*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2006.
- Pirjevec, Jože, Gorazd Bajc in Borut Klabjan (ur.). *Vojna in mir na Primorskem: od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005.
- Pirjevec, Jože. »Trst je naš!«: boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana: Nova revija, 2008.
- Pirjevec, Jože. »Uvodnik, Slovensko-italijanski odnosi 1954–2006.« *Zgodovina v šoli* 15, št. 1–2 (2006): 3–6.
- Rolandi, Francesca. »Il confine italo-jugoslavo (1955–1965).« V: Coci, Gianluca, Mariagrazia Margarito in Massimo Maurizio (ur.). *Confini in movimento. Studi di letteratura, culture e lingue moderne*. Scaffale del nuovo millennio 163, 17–38. Roma: Bonanno editore, 2014.
- Rožac-Darovec, Vida. »Tihotapstvo Istrank v 20. stoletju v kontekstu njihovih življenjskih zgodb.« *Annales* 16, št. 1 (2006): 57–68.
- Sahlins, Peter. *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley: University of California Press, 1989.
- Sendhardt, Bastian. »Border Types and Bordering Processes.« V: Lechevalier, Arnaud in Jan Wielgohs (ur.). *Borders and Border Regions in Europe: Changes, Challenges and Chances*, 21–44. Bielefeld: transcript Verlag, 2013.
- Sitar, Polona. »Agrikolturna modernizacija in življenjski svet podjetnih polkmetov: integrirana kmečka ekonomija v socialistični Sloveniji.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 61, št. 2 (2021): 142–68.

- Škorjanec, Viljenka. »Priprave na osimska pogajanja.« *Annales* 16, št. 1 (2006): 43–56.
- Škorjanec, Viljenka. *Osimska pogajanja*. Koper: Založba Annales, 2007.
- *Treaty Series Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations Volume 1466, 1987, No. 24848. Italy and Yugoslavia: Treaty on the Delimitation of the Frontier for the Part Not Indicated as Such in the Peace Treaty of 10 February 1947 (with Annexes, Exchanges of Letters and Final Act). Signed at Osimo, Ancona, on 10 November 1975, 1987.*
- Troha, Nevenka. »Ustvarjanje meje z Italijo in vloga popisov prebivalstva.« V: Zajc, Marko (ur.). *Ustvarjanje slovensko-hrvaške meje*, 165–87. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Troha, Nevenka. »Yugoslav-Italian Border and the Issue of Slovenian Access to the Sea.« V: Perovšek, Jurij in Bojan Godeša (ur.). *Between the House of Habsburg and Tito: a look at the Slovenian past 1861–1980*, 203–14. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Troha, Nevenka. *Komu Trst: Slovenci in Italijani med dvema državama*. Ljubljana: Modrijan, 1999.
- *United Nations - Treaty Series 1956, No. 3297. MEMORANDUM OF UNDERSTANDING 1 BETWEEN THE GOVERNMENTS OF ITALY, THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND, THE UNITED STATES OF AMERICA AND YUGOSLAVIA REGARDING THE FREE TERRITORY OF TRIESTE. SIGNED AT LONDON, ON 5 OCTOBER 1954, 1956.*
- *United Nations Treaty Series, Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations, Volume 49, 1950, I, No. 747, TREATY OF PEACE WITH ITALY. SIGNED AT PARIS, ON 10 FEBRUARY 1947, 1950.*
- Verginella, Marta. »O zgodovinenju dihotomije mesta in podeželja.« *Acta Histriae* 25, št. 3 (2017): 457–82.
- Verginella, Marta. *Ženske in meje med preteklostjo in koronavirusom*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.
- Žitko, Salvator, Raul Šiškovič, Jože Hočevnar in Damjan Vremec (ur.). *Koper*. Koper: Skupščina občine, Izvršni svet, 1992.

Ustni viri

Vsi sogovorniki in sogovornice so anonimni. Edini podatek je letnica rojstva.

- Sogovornica 1, 1951.
- Sogovornik 2, 1952.
- Sogovornica 3, 1956.
- Sogovornik 4, 1949.
- Sogovornik 5, 1952.
- Sogovornik 6, 1955.
- Sogovornica 7, 1939.
- Sogovornik 8, 1948.
- Sogovornik 9, 1941.
- Sogovornica 10, 1950.
- Sogovornica 11, 1948.
- Sogovornik 12, 1943.
- Sogovornik 13, 1939.
- Sogovornica 14, 1925.
- Sogovornik 15, 1940.
- Sogovornica 16, 1944.

Petra Kavrečič Božeglav

**“SINCE IT IS OUR CLOSEST CITY, TRIESTE WOULD BENEFIT ALL OUR LIVES. WE COULD CONTRIBUTE BY SUPPLYING IT WITH FOOD AND STRENGTHENING IT”.
EVERYDAY LIFE ALONG THE YUGOSLAV-ITALIAN BORDER AFTER WORLD WAR II: THE CASE OF NORTHERN ISTRIA (WITH AN EMPHASIS ON THE ISSUE OF CROSSING THE BORDER AND THE MOVEMENT OF PEOPLE AND GOODS)**

SUMMARY

Negotiating where to draw the demarcation line and reaching a consensus or agreement on the border between all parties involved is a complex process that has taken place in various historical periods and circumstances. The drawing or establishment of demarcation lines and new borders profoundly impacts all aspects of life. In addition to the political relations between the countries or territories involved, it affects the living conditions of the people who find themselves in new border contexts and face new realities. When new borders are established, especially in areas that have been subject to conflicts for many years, life changes drastically. New borders also create new relationships and conditions for living and coexisting. Adapting to a new reality always requires much effort and ingenuity. If we focus on the question of the delimitation between Yugoslavia and Italy in the northern Adriatic after the end of World War II, we can see that the resolution of this issue was complex and protracted. To understand the dynamics and relations manifested between the two countries and other powers involved, it is necessary to explain the process of border creation itself. The area that was subject to the demarcation discussed in the present paper was ethnically diverse, and no clear dividing lines could be drawn based on “national” affiliation. In addition, the future Yugoslav-Italian border was also the site of an ideological struggle between two political, social, and economic systems. It is therefore not surprising that international powers became involved in the process of border determination through their diplomatic representatives.

The paper at hand examines the relations established in the Yugoslav-Italian border area (Northern Istria) after the end of World War II. Defining the border in the region inhabited by a population with different ethnic and linguistic identities was extremely complex. The changing political circumstances or regimes have further complicated the situation. Therefore, the issue involved not only everyday survival but also adaptation to new political circumstances.

The research aimed to study the everyday lives of the local inhabitants and focus on the view from below – on the everyday experiences and livelihood strategies that

the people along the border had developed to cope with the new (political) reality. The article shows one perspective or approach to studying the topic. The central question is how the border line, which physically and ideologically divided the space, affected the local population along the Yugoslav-Italian border in Istria. The research focused on the population on the eastern side of the former border.